

УДК 347.77

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2323>**В. Іващенко,**

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

А. Колісник,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

О. Кульбашна,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА СУМІЖНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ У 90-Х РР. ХХ СТ.

Постановка проблеми. За період незалежності України було створено достатньо ефективну систему правового регулювання сфери авторського права та суміжних прав. Після підписання Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, та надання Україні статусу кандидата у члени ЄС, актуальною стала потреба у оновленні законодавства та усуненні протиріч між загальним і спеціальним законодавством, що регулює авторські правовідносини. Удосконалення сучасного законодавства вимагає ґрунтовного вивчення етапів його становлення у різні історичні періоди існування незалежної України, з метою визначення причин та факторів, що спричинили появу неузгодженості та вироблення належних механізмів їх усунення.

Стан наукового вивчення теми. Загалом окремі аспекти окресленого нами питання періодично підніма-

лися у дослідженнях багатьох сучасних науковців зокрема, С. Довгого, В. Дроб'язка, В. Іващенко, О. Святоцького, О. Орлюк, О. Штефан та інших дослідників. Однак, комплексного дослідження початкового етапу становлення національного законодавства у сфері авторського права поки, що немає. Автор статті, ставить за **мету** розкрити процес та особливості формування системи законодавства з охорони авторського права та суміжних прав в Україні у 1990-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу.

На початковому етапі існування незалежної України, ще не було напрацьоване законодавство, що регулювало б відносини у сфері авторського права. Щодо суміжних прав, які за своєю природою є близькими до авторських, годі було й говорити. Одним із найпростіших шляхів напрацювання нового законодавства могла стати імплементація положень радянського цивільного законодавства, що регулювало авторські правовідносини,

із частковою його модифікацією. На наш погляд, такий підхід загалом міг би бути доцільним, за умови відповідності останнього системі ринкових відносин, що де-факто сформувалася на початку 1990-х рр. Разом із тим, принципи, закладені в ньому, не відповідали загальному курсу, що окреслений у Декларації про державний суверенітет України.

Як вимушений захід, для недопущення законодавчого вакууму в період із 1991 р. до 1993 р., влада продовжила чинність окремих законів СРСР, що мали регулювати сферу авторського права до вироблення постійного законодавства. На нашу думку, період із 1991 р. до 1993 р. у розвитку законодавства з інтелектуальної власності умовно можна характеризувати як період зміни законодавчої моделі охорони авторського права в Україні, або перехідний [1, с. 10].

Упродовж перехідного періоду Верховна Рада ухвалила постанову «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» № 1545-XII від 12 вересня 1991 р. Документ регламентував, що до ухвалення законів України на території республіки застосовують акти законодавства УРСР та СРСР за умови, що вони не суперечать Конституції УРСР і законам України [2].

Зважаючи на положення постанови, в Україні до ухвалення законодавства відносини у сфері авторського права продовжував регулювати Цивільний кодекс УРСР 1963 р. Про ефективність такого законодавства за перехідних умов складно дискутувати, оскільки законодавство у сфері авторського права було застарілим ще на початку 80-х рр., а суміжні права взагалі не регламентовані [3, с. 344].

Одним із перших нормативних актів незалежної України, де вжито поняття інтелектуальної власності елементом якої є об'єкти авторського права, був Закон України

«Про власність» від 7 лютого 1991 р. [4]. Особливістю документа стало те, що результати творчої діяльності не залежно від сфери створення ототожнювали з власністю особи. Подібний підхід не враховував природи створення об'єкта авторського права, його творчого компонента.

Згідно з п. 2 ст. 13, об'єктами права власності громадян з-поміж інших результати інтелектуальної праці визнані твори науки, літератури й мистецтва [4]. Цей перелік об'єктів у законі не був вичерпним. Згаданим законом не регламентований порядок набуття прав і використання творів літератури, науки та мистецтва. У ньому констатовано загальні засади охорони як об'єктів авторського права, так і інших об'єктів інтелектуальної власності. Згадка творів літератури, науки та мистецтва на рівні цього нормативного акта стало передумовою створення галузевого законодавства у сфері авторського права та суміжних прав.

Паралельно з напрацюванням галузевого законодавства у 1991–1993 рр. велася робота по входженню України як суб'єкта міжнародних правовідносин до окремих міжнародних договорів у сфері авторського права і суміжних прав. Перед усім Верховною Радою було підтверджено участь у Женевській конвенції про авторське право [5]. Згодом, міжнародні конвенції стали системоутворюючими нормативними актами. Міжнародні договори послугували базою для підготовки спеціальних галузевих законів, ухвалених упродовж 1993–1997 рр.

Істотним кроком у напрацюванні нового законодавства у сфері авторського права та суміжних прав було ухвалення у 1993 р. Закону України «Про авторське право і суміжні права» [6]. Новий закон був вироблений з огляду на попередній досвід і положення міжнародних нормативних актів. Новацією закону стало введення поняття «суміжні права»

та об'єктів. Також у самостійному розділі законодавцем виокремлені положення щодо управління майновими правами. У цьому контексті належна увага приділена колективному управлінню.

Перелік об'єктів, що підлягали охороні, представлений у ст. 8. Поряд із «класичними» об'єктами авторського права, що існували в радянському законодавстві, на рівні самостійних об'єктів закріплені бази даних та комп'ютерні програми, останні, згідно зі ст. 18, охороняли як літературні твори [6]. Така охорона поширюється на комп'ютерні програми, незалежно від способу чи від форми їх вираження.

На відміну від радянського законодавства, у Законі України «Про авторське право і суміжні права» чітко розмежовані групи особистих авторських прав. Зокрема, у ст. 14 викладено вичерпний перелік немайнових прав: право авторства, право на ім'я (вибір псевдоніма, право на анонімність), право вимагати збереження цілісності твору й протидіяти будь-якому спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі й репутації автора [6]. Права автора були невідчужуваними.

На відміну від закону про власність (ст. 13), об'єкт авторського права з об'єктом власності не був ототожнений. Відповідно до ст. 12, авторське право і право власності на матеріальний об'єкт, у якому втілено твір, не залежали одне від одного.

Перелік майнових прав викладений у ст. 15, він брав до уваги всі можливі способи застосування твору, зокрема законодавчо закріплював й відчуження (ст. 31) [6].

Відмінним від попередніх моделей законодавства вважаємо підхід до визначення в законі суб'єктів аудіовізуального твору. Згідно зі ст. 17, авторами аудіовізуального твору могли бути режисер-постановник; автор сценарію і (або) текстів, діалогів; автор

музичного твору, спеціально створеного для аудіовізуального твору, із текстом або без нього; художник-постановник; оператор-постановник [6].

Водночас майнові права на аудіовізуальний твір після його створення належали організації, що виробляла аудіовізуальний твір, або продюсерів аудіовізуального твору, якщо інше не передбачене договором. Автори зберігали за собою право на винагороду (ст. 17).

Важливим кроком у забезпеченні прав авторів творів образотворчого стало введення нових положень, нехарактерних для попереднього законодавства. Насамперед ідеться про право доступу до твору образотворчого мистецтва (ст. 26) для його відтворення, за умови, що це не порушує законні права власника.

Іншим нововведенням стала поява права слідування (ст. 27) [6]. Його сутність полягає в можливості автора твору образотворчого мистецтва, або спадкоємців, упродовж терміну охорони твору послуговуватися правом на одержання 5% від вартості кожного наступного продажу твору, що йде за першим його продажем, проведеним автором твору.

Також новацією була охорона суміжних прав. Варто зазначити, що перелік об'єктів суміжних прав був вичерпним (ст. 35) [6].

Щодо охорони прав суб'єктів, суміжних прав, то їх поділ відбувся за тими самими принципами, що й авторських. Перелік особистих немайнових прав представлено в ст. 38. У законі деталізовані майнові права стосовно кожного суб'єкта (ст. 39–41) [6]. Відмінності полягали в тому, що суб'єктом права на телерадіопрограму була лише юридична особа, телерадіокомпанія, правовий статус якої регламентований у спеціальному законодавстві.

Інститут колективного управління вперше законодавчо закріплений у ст. 47–49. Створення системи колективного управління стало кро-

ком у сприянні держави ефективній реалізації майнових прав суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Аналізуючи юридичний зміст закону, зазначимо, що в руслі попередніх правових традицій у законі збережена класифікація різновидів порушень авторського права та суміжних прав, обґрунтовано загальні засади механізму захисту. У ст. 50 законодавцем подано чітке визначення плагіату, піратства й інших порушень. Більшість наведених у законі порушень стосується саме майнових прав суб'єктів авторського права й суміжних прав. Закон України «Про авторське право і суміжні права» став основою регулювання авторських правовідносин. На нашу думку, за своїм змістом він був і є збалансованим та ефективним регулятором авторського права та суміжних прав тривалий час.

У період 1990-х рр. законодавство у сфері авторського права розвивалося не тільки в напрямі напрацювання спеціального закону. Протягом 1993–1999 рр. ухвалено низку законів, що опосередковано стосувалися площини авторського права й суміжних прав. Одним із перших у хронологічній послідовності став Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [7], де регламентовано порядок створення, ліцензування й діяльність ключових суб'єктів суміжних прав телерадіоорганізацій. У Законі України «Про авторське право і суміжні права» запропоновано загальні визначення організації мовлення, під якою розуміють телерадіоорганізацію. Натомість у Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [7] з'ясовано правовий статус, порядок ліцензування та особливості діяльності телерадіоорганізації. Згідно зі ст. 1, власним продуктом телерадіокомпанії є програми та передачі, їхні частини, які повністю або частково створені та / чи профінансовані телерадіоорганізацією. Відповідно до ст. 35 Закону України «Про авторське право і суміжні права»

[6] ці програми постають об'єктами суміжного права. Визначення терміна «передача» подане власне в цьому законі. Також у законі вжито поняття аудіовізуального твору, однак у специфічному розумінні. Аудіовізуальний твір – частина телерадіопрограми, яка є об'єктом авторського права, має певну тривалість, авторську назву і власну концепцію, складається з епізодів або з цілісних авторських творів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними чи звуковими засобами, та яка є результатом спільної діяльності авторів, виконавців і виробників. Зазначені термінологічні особливості, на наш погляд, не містять суперечностей, а лише доповнюють розуміння терміна теле- та радіо-передача [7].

У кінці 1990 рр. законодавство у сфері авторського права доповнене Законами України «Про видавничу справу» [8] (5 червня 1997 р.), «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» [9] (7 жовтня 1997 р.). Останній документ регламентував правовий статус тих осіб, які провадять свою творчу діяльність на професійній основі. Згідно зі ст. 1, творча спілка – добровільне об'єднання професійних творчих працівників певного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство й діє на підставі статуту.

Серед численних функцій, передбачених у ст. 3, – правовий, соціальний і професійний захист членів творчої спілки; зокрема у сфері інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 9, творчим спілкам надавали право реалізувати управління майновими правами членів спілки, які є суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» [10]. Це дає підстави стверджувати, що нормативний акт доповнював регулювання чинної системи колективного управління.

Важливим нормативним актом, що доповнював сферу авторського

права, був Закон України «Про кінематографію» [11] (13 січня 1998 р). Сферу регулювання закону (ст. 4) становили відносини, що виникали в процесі виробництва й використання фільму як об'єкта авторського права. Серед основних принципів, названих у законі, – гарантування свободи творчості, захисту інтелектуальної власності, авторських і суміжних прав, моральних та матеріальних інтересів суб'єктів кінематографії (ст. 5). У документі наявне поняття «автора фільму» як фізичної особи, власна праця якої визначає творчий задум та / або способи його реалізації у фільмі. Таке визначення тотожне до загального поняття «автор твору».

Закон про кінематографію врегульовував належність майнових прав на кінофільми (ст. 16) [11]. На фільми, створені за рахунок державного бюджету, майнові авторські права отримувала держава.

У згаданому законі виокремлено суб'єктів кінематографії, поділ яких відбувається як за творчим внеском кожного, так і за спрямуванням роботи (створення й виробництво фільмів, автори та виконавці, кіностудії, відеостудії, студії, продюсери тощо).

Поряд із законом про авторське право і суміжні права важливим регулятором сфери авторського права став Закон України «Про архітектурну діяльність» [12], розділ 6 якого присвячений регулюванню питань, пов'язаних з архітектурними творами. У ст. 29 чітко зазначено, що об'єктами авторського права в галузі архітектури є твори архітектури, містобудування й садово-паркового мистецтва, а також плани, креслення, пластичні твори, ілюстрації, карти та ескізи, що стосуються архітектури. У цитованій статті схарактеризовано суб'єктів авторського права на архітектурні твори та регламентоване співавторство [12].

За аналогічними принципами, уміщеними в Законі України «Про автор-

ське право і суміжні права», співавторами не визнані особи, допомога яких у створенні об'єкта архітектури мала організаційний, консультативний чи технічний характер. Законом деталізовані майнові права на архітектурний твір. Особливості регулювання майнових прав полягають у дещо відмінному трактуванні належності майнових прав на службовий твір. Так, згідно зі ст. 30 права на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належали авторові архітектурного твору та роботодавцю, якщо інше не передбачене договором. Подібним чином регулювали розподіл авторських прав між автором архітектурного твору та замовником. У ст. 31 регламентовано окремі аспекти договірних відносин у сфері архітектури. Посутньою умовою договору про створення твору містобудування є правовий режим реалізації майнових прав на містобудівну документацію з планування територій після передання її замовнику [12].

Серед інших майнових прав, наданих законом, було виключне право автора архітектурного твору на участь у його будівництві, за відсутності обмежень у договорі із замовником або з роботодавцем. Автор мав право на внесення змін до не завершеного будівництвом чи збудованого твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, у разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції [12].

У контексті характеристики становлення законодавства у сфері авторського права і суміжних прав варто звернути увагу на ключовий документ, який заклав основи системи реєстрації авторського права в Україні. Не зважаючи на закріплені у ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» положення щодо автоматичного виникнення авторських прав. Держава для підтвердження належності авторських прав запровадила спеціальний

Ivashchenko V., Kolisnyk A., Kulbashna O. Formation of the system of legal regulation of copyright and related rights in Ukraine in the 90-s of the XX century

In the article, it is shown the first steps of the Ukrainian government on the path of molding the state model of legislation in the field of protection of copyright and summizhnyh rights. The authors have opened up a radical change in legislation that was active in 1991–1999, analyzed the stages of improvement and acceptance, and both positive and negative sides. Demonstrated the main direct work in the hands of the process of directing the domestic legal and regulatory framework. The latter emphasized respect for the provisions of the law “On Copyright and Supplemental Rights” and declared the validity of the previous models of legislation. We have given respect to the novelties of the legislation, to the peculiarities of the protection of computer programs, and to the appearance of the right to follow that. Naked on the appearance in the law of the position on the functioning of the system of collective management of copyright and collective rights.

It is indicated that the formation of legislation in the sphere of copyright was mentally created in a dekilka of steps, skins with some of their own particularities. At the first stage, the legislator continued the rank of the Radianian legislation by preventing a legislative vacuum in the legal regulation of copyright. Such a short cut of the zdiysneniya vymusheno, including for the period of the development of the Galusian law. At another stage, a special law “On Copyright and Supplemental Rights” was adopted, which became the basis for the system of protection of copyright and summizhni rights and є chinim mayzhe thirty years. At the third stage, the adoption of

low normative acts, which are more likely to deal with different sources of regulation of copyright and total rights. Zakrema of the activity of television broadcasting and radio communication, seeing the work, cinematography and architectural activity. At the borders of the historical and legal legacy, a system was revealed in the formation of the institution of copyright and summative rights as an indispensable element of the right of intellectual power. In the context, the characteristics of the formation of legislation in the sphere of copyright and collective rights, brutally respect for legal normative acts, yak laid the foundations of the system of registration of copyright and agreements in the sphere of copyright and collective rights in Ukraine.

Key words: national legislation, copyright law, related rights, international agreements on copyright.

Література

1. Іващенко В. А. Формування законодавчої бази охорони права інтелектуальної власності в Україні у 1991–1993 рр. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 2. Том 2. С. 9–12.

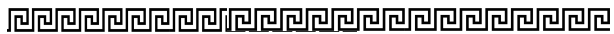
2. Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР : Постанова Верховної Ради України від 12.09.1991 р. № 1545-XII Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 621. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1545-12>

3. Іващенко В. А. Розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.): монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 508 с.

4. Про власність: Закон України від 7.02.1991 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 20. Ст. 249. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12>

5. Про участь України у Всесвітній конвенції про авторське право 1952 року: Постанова Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13. Ст. 70. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3794-12#Text>

6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

7. Про телебачення і радіомовлення: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. Ст. 43. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

8. Про видавничу справу: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 32. Ст. 206. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80>

9. Про професійних творчих працівників і творчі спілки: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 16. Ст. 238. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554/97>

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 16. Ст. 238. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/850-15>

11. Про кінематографію: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 22. Ст. 114. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/9/98>

12. Про архітектурну діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 31. Ст. 246. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/687-14>

13. Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 1995 р. № 532. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/532-95-%D0%BF>

